

VERDENSARV I NORGE

Vegaøyen

Unesco er FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon (United Nation's Educational, Scientific and Cultural Organization). Unescos mål er å bidra til fred og trygghet gjennom internasjonalt samarbeid på disse områdene. Organisasjonen ble opprettet i 1945, og Norge ble medlem i 1946.

UNESCOs konvensjon for vern av verdens kultur- og naturarv

Konvensjonen for vern av verdens kultur- og naturarv ble vedtatt i 1972, etter at kulturminner og naturområder i økende grad hadde blitt utsatt for press i form av krig, naturkatastrofer, forurensing, turisme, eller ganske enkelt forfall. 194 land har ratifisert verdensarvkonvensjonen, som gjør den til verdens mest utbredte miljøkonvensjon. Konvensjonen oppfordrer alle land til å fremme vern av all kultur- og naturarv.

Konvensjonens fremste mål er å identifisere kultur- og naturarv som har fremstående universell verdi. Behovet for et felles løft, både menneskelig og økonomisk, ble synlig gjennom den internasjonale redningsaksjonen av kulturminner i Egypt og Nubia, da Aswan-dammen skulle bygges tidlig på 1960-tallet. Seksti land deltok, deriblant Norge.

Kultur- og naturarven kan omfatte monumenter, bygninger – enkeltvis eller i grupper, kulturlandskap, eller naturområder. Den kan være naturskapt, eller skapt av mennesker og natur i fellesskap. Den kan være et byggverk som representerer et viktig historisk utviklingstrinn, eller et naturfenomen av eksepsjonell eller vitenskapelig betydning.

Norge ratifiserte konvensjonen 12. mai 1977, og har åtte steder på Verdensarvlisten. Status som verdensarv gir ingen form for nytt vern, men er det høyeste internasjonale kvalitetsstempel et område kan få. Dette innebærer et ansvar for å sikre verdensarvstedene for ettertiden.

Norge i Verdensarvkomiteen

Verdensarvkomiteen består til enhver tid av 21 nasjoner. Komiteens hovedmandat er å implementere Verdensarvkonvensjonen. Komiteen vedtar hvilke steder som skal stå på verdensarvlisten, men viktigst er at den evaluerer tilstanden og forvaltningen av stedene som står på listen, og iverksetter ulike tiltak for å sikre verdensarven.

Norge har vært medlem av verdensarvkomiteen ved tre anledninger, fra 1983–1989, 2003–2007 og 2017–2021.

Som statspart til verdensarvkonvensjonen og som medlem i komiteen, har Norge prioritert å styrke vernet av eksisterende verdensarvområder, og samtidig bidra til en mer representativ verdensarvliste. Etter mer enn 40 år er blant annet utviklingslandene fremdeles underrepresenterte på listen.

Det er viktig å styrke kunnskap gjennom involvering av lokalsamfunn, og å fremheve gode eksempler på forvaltning av stedene på listen ved hjelp av programmet World Heritage Leadership. Norge vektlegger at utvalget på listen gjøres ut fra faglige vurderinger fremfor politiske interesser.

Norge arbeider også for å styrke verdensarvkonvensjonens kredibilitet ved å bidra til bedre verktøy og retningslinjer for nominering, vern og forvaltning, overvåkning og evaluering av verdensarven. En mer helhetlig tilnærming og forvaltning av den globale natur- og kulturarven, er også et viktig mål for Norge.

Norges verdensarvsteder

Solnedgang ved øya Søla. Foto: Erlend Haarberg

Om området

Det 1072 kvadratkilometer store området er et åpent kulturlandskap med et mylder av øyer, holmer og skjær. Ved Vegaøyen på Helgelandskysten har det vært drevet fiske og fangst de siste elleve tusen årene. Etter hvert som de første øyene fikk bosetting formet det karakteristiske landskapet seg i samspill mellom fiskerbonden og en ugjestmild, men rik natur.

Vegaøyen er ikke kjent for store monumenter eller arkitekters geniale skaperkraft. Øyrikets universelle verdi ligger i områdets overlevering av historie og kulturtradisjoner som er utviklet ved en værhard kyst med rike naturressurser. Nye næringer har i liten grad satt spor som bryter de lange linjene bakover i tid.

Vegaøyen er ikke selvforklarende for deg som reiser gjennom landskapet for første gang. Men med blikk for

detaljer trer historien om generasjoners slit og gleder tydelig fram. I dag framstår øylandskapet som et levende vitnesbyrd om skjærgårdsfolkets liv og virke langs en ekstremt værhard kyst. Vegaøyen ble innskrevet på Unescos liste over verdens kultur- og naturarv i 2004.

Komiteen begrunnet avgjørelsen slik: Vegaøyen viser hvordan generasjoner av fiskerbønder gjennom de siste 1500 år har opprettholdt en bærekraftig levemåte i et ugjestmildt øyrike nær polarsirkelen. Den nå unike ærfugldriften har vært en sentral næringsvei drevet av kvinner. Derfor er innskrivningen også å regne som en hyllest til deres innsats.

← Bolighus på Store Emårsøy. Foto: Inge Ove Tysnes

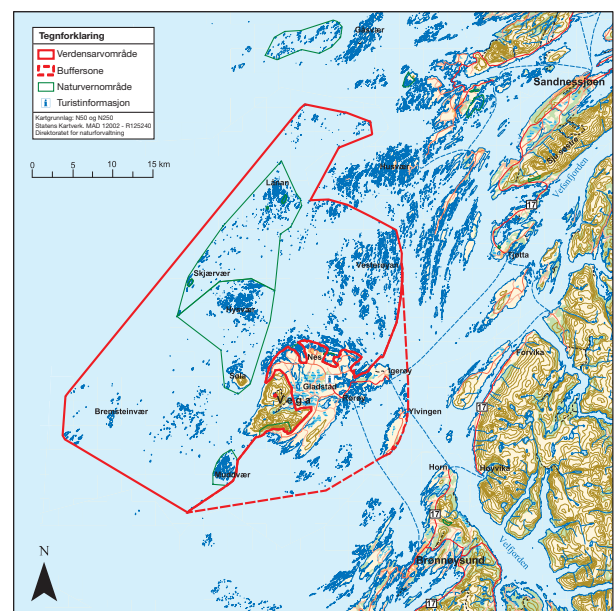
➤ **I Vegaøyen er strandflaten hele 30 kilometer bred og innenfor verdensarvområdet finnes over 6500 øyer, holmer og skjær.**

Kystnaturen – rammen omkring liv og virke

Strandflatekyst har gjerne et stort antall lave øyer og enkeltstående kystfjell som dominerende landemerker. Denne typen kystlandskap finner vi, utenom i Norge, bare et fåtall andre steder i verden. I Vegaøyen er strandflaten hele 30 kilometer bred og innenfor verdensarvområdet finnes over 6500 øyer, holmer og skjær. Fjellene på Vega og Søla er ruvende kystfjell.

Midt gjennom verdensarvområdet går et markert skille i berggrunnen. I nord dominerer kalkrike bergarter som gir en rikholdig flora. I sør er berggrunnen sur og vegetasjonen fattigere.

Ikke bare menneskene har nytt godt av det rike matfatet i havet rundt Vegaøyen. I alt er det registrert 228 ulike fuglearter i Vegaøyen som regnes for å være Nordens viktigste overvintringsområde for sjøfugl. En vesentlig del av svalbardbestanden av kvitkinngås raster i Vegaøyen under trekket nordover. Verdens største koloni av storskarv hekker på ett av ytterste skjærene i vest. For å verne om det enestående fuglelivet er det etablert flere fuglefredningsområder og et større naturreservat hvor det er forbudt å gå på land i hekkeperioden.

↑ Gårdstun på Skjærvær. Foto: Rita Johansen

Historien

Langs eldre strandlinjer rundt kystfjellene på Vega er det en rekke spor etter bosetninger fra steinalderen. Her levde de første vegaværingene i et rått og stormfylt klima med sommertemperatur fire grader lavere enn i dag. Etter hvert hevet landet seg og gradvis steg et stort antall nye øyer opp av havet. Og folket kunne utvide territoriet. Gjennom de siste 1500 år har generasjoner med øyfolk utviklet en kombinasjonsbruk basert på fiske, fangst, jordbruk og sanking av egg og dun.

Vegaøyen består av femten øyvær hvor til sammen 80 øyer har vært bebodd. Et øyvær er en gruppe av bebodde og ubebodde øyer som sammen utgjør en

sosial enhet. Det helhetlige bygningsmiljøet i Skjærvær er fredet etter kulturminneloven. Bebyggelsen ligger tett samlet rundt den beste havna. Mellom husene og utover på øyer og holmer finner vi små åkerlapper, slåttemark, beiteland og enkle hus bygget for å beskytte de ville ærfuglene i hekkeperioden. I dag har Skjærvær funksjon som uthavn for yrkesfiskere i Vegaøyen.

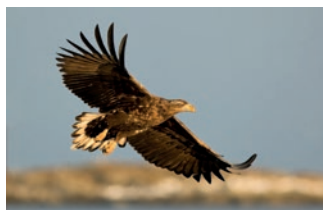
I det urene og farefulle farvannet er sjømerker i utallige varianter en viktig del av landskapsbildet. Gjenbruk av bygninger og variasjon i byggeskikk er et karakteristisk trekk ved regionen. Til alle tider har drivtømmer og drivgods vært en viktig ressurs også som byggemateriale.

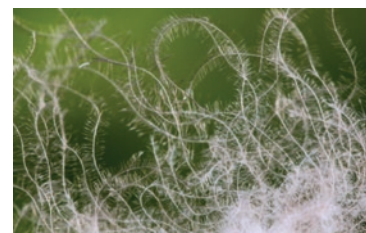
➤ **I alt er det registrert 228 ulike fuglearter i Vegaøyen som regnes for å være Nordens viktigste overvintringsområde for sjøfugl**

→ Særpregede hus der ærfuglen har reir og legger sine egg. Foto: Cyril Ruoso

↓ Havørn over Vegaøyene. Foto: Sverre Nilsen

↓↓ Flyvende ærfugl. Foto: Cyril Ruoso

- ↑ ↑ Ærfuglen avgir dun som sørger for varme til eggene i reiret. Foto: Lars Løfaldli
- ↑ Nærbilde av dun fra ærfugl. Foto: Cyril Ruoso
- ← Ærfuglvoktere i Lånan renser dun til eksklusive dundyner. Foto: Cyril Ruoso

Ærfugldriften – et unikt samspill mellom menneske og natur

Allerede i skrifter fra slutten av 800-tallet er ærfugldriften omtalt som næringsveg i Norge. Gjennom middelalderen og fram til i dag har sanking av egg og dun fra de ville ærfuglene vært en viktig del av næringsgrunnlaget på Helgelandskysten. Fremdeles holdes tradisjonen med dunsanking for dyneproduksjon i hevd på flere øyer i verdensarvsområdet. Arbeidet gjøres på den opprinnelige måten men omfanget er lite i forhold til tidligere.

I februar/mars vender ærfuglen tilbake til hekkeområdene i Vegaøyen, og i april flokker den seg rundt øyene. Hunnen er stedbunden og vender tilbake til tidligere hekkeplasser. Etter å ha funnet en passende reirplass starter eggleggingen som pågår fra mai til juni. Deretter forlater hannen hekkeplassen.

Ungene som klekkes ligger et par døgn i reiret før de begynner den farefulle vandringen mot sjøen. Resten av sommeren svømmer de sammen med moren. Først på seinhøsten samles begge kjønn i vinterområdene. Hannen har da fått tilbake den kvite praktdrakten, ringen er sluttet og kurtiseringen begynner igjen.

Ærfuglene bygger ikke reir, men legger eggene utsatt til, gjerne rett på bakken. For å gi ærfuglene bedre skjul, ly og beskyttelse har øyfolket tradisjon for bygge attraktive reirplasser til fuglene med den dyrebare duna. Dette kan være oppmurte steirer, enkle trekonstruksjoner av rekved eller små hus med plass til flere fugler. Reirene lages av tørket tang som legges i en krans.

Ærfuglhunnen legger dun i reiret for å skjule og varme eggene sine. Jo kaldere område hun hekker i, jo mer dun gir hun. Når fuglene har forlatt reiret kan ærfuglvokterne samle inn duna og starte den møysommelige prosessen med å tørke, riste, grovrense, harpe og til sist finrense dunene. Av 60-70 reir blir det en kilo rensedun. Det er den mengden som kreves for å lage en perfekt norsk dundyne. Ikke noe dynefyll er så lett og varmer så godt som de lette fjonene fra ærfuglhunnens bryst. Edderduna har, til forskjell fra dun fra andre ender og gjess, små mothaker som gjør at den holdes sammen på en måte som gir isolasjonsevne og egenskaper i særklasse.

Foto cover: Fra Vegaøyane med ærfugløyane Lånan.
Foto: Inge Ove Tysnes

Riksantikvaren 2021 • Design: Fete Typer • Trykk: 07 Media 06/21

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturmiljøpolitikken.

De forente nasjoners organisasjon for utdanning vitenskap og kultur

Verdensarv i Norge

Verdensarvlisten ble etablert i 1972 av UNESCO. Listen har som mål å verne om verdens uerstattelige kultur- og naturarv. Status som verdensarv er det høyeste internasjonale kvalitetsstempel et område kan få.

